

Kritické temporality: vzdělávací trajektorie dětí uprchlíků z Ukrajiny

Dana Bittnerová

DOI: 10.62800/NR.2024.2.01

Critical Temporalities: The educational trajectories of refugee children from Ukraine

The article deals with the issue of education of children from refugee families. The concept of critical temporalities provides a framework for thinking about these young people's threatened present and future. The aim is to show how the temporalities of different institutions and spaces interact and navigate the life courses of young people at one of the key moments in their lives, namely the moment of choosing high school. The situation is traced with the example of several refugee students who were seeking high school admission in the school year 2022/2023. Article shows how different temporalities enter the choices of subsequent educational careers. Everything happens in the interaction of multiple timescales – institutional, everyday and biographic – in the country of origin and in the country of destination. There are biographical timescales not only of the children, but also of the parents, which determine the future and present of the students. In addition to the institutional timescales of school, the adolescence phase and the temporality of war play a significant role.

Key words: migration, critical temporalities, life course, education, refugees from Ukraine, Czech Republic, school ethnography

Acknowledgement: Tento výstup vznikl v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu 2023–2024 „Krise a nejistoty současných světů: antropologické perspektivy“ – 260 736 a v rámci projektu Cooperatio – SCAN na FHS UK.

Contact: PhDr. Dana Bittnerová, CSc., Katedra sociální a kulturní antropologie, Fakulta humanitních studií UK, Pátkova 2137/5, 182 00 Praha 8 – Libeň; e-mail: dana.bittnerova@fhs.cuni.cz, ORCID 0000-0002-9654-0372

Jak citovat / How to cite: Bittnerová, Dana. 2024. Kritické temporality: vzdělávací trajektorie dětí uprchlíků z Ukrajiny. *Národopisná revue* 34 (2): 79–90. <https://doi.org/10.62800/NR.2024.2.01>

Úvod

V únoru 2022 začala válka na Ukrajině, která spustila uprchlickou vlnu. Jednou ze zemí, kam obyvatelé napadené země utíkali, byla Česká republika (dále ČR). Mиграční pohyb lidí v ohrožení života měl svoji dynamiku co do počtu uprchlíků i z hlediska jejich sociodemografické skladby (Integrace 2023). Podle statistik Ministerstva vnitra ČR byla do února 2023 udělena dočasná ochrana přes 450 tisícům uprchlíků z Ukrajiny, za další rok, tedy v únoru 2024, počet lidí pobývajících v ČR v souvislosti s válkou na Ukrajině klesl na zhruba 385 tisíc.¹ Velkou část uprchlíků tvořily a tvoří matky a děti, tedy ti nejzranitelnější, v nichž ukrajinský stát zároveň vidí budoucnost pro obnovu země. Útěk před válkou má ve vztahu

k národním státům humanitární a politický rozměr. Samotné uprchlíky ovšem umísťuje do transnacionálního sociálního pole a uprchlická zkušenost vstupuje do jejich životních drah, přerušuje je a/nebo jim dává jiný směr.

Této situaci čelí mimo jiné i žáci uprchlíci, kteří se ze dne na den ocitli nejen v jiném státě a popř. škole, ale navíc jsou postaveni před volbu následné vzdělávací kariéry. Přejít na střední školu, stejně jako plánování dalšího vzdělání mohou být právě pro uprchlíky velmi důležitým momentem. Jedná se o formativní zkušenost, která je v řadě ohledů ne/situuje do struktur státu a jeho společnosti. Mladý člověk je v rámci tohoto přechodu konfrontován s možnostmi, které hostitelská společnost

uprchlíkům nabízí, a zvažuje, jakým způsobem bude směřovat svůj další život.

Cílem této stati je promyšlet, jak je otázka vzdělávání dětí z rodin uprchlíků ovlivněna temporalitami, které nastavují režimy země původu a cílové země a které tvarují individuální životní dráhy s ohledem na společenské a politické kontexty doby. Chtěla bych ukázat, že obtíže, kterým mladí lidé čelí, nemusejí souviset jen s jazykovou bariérou a odlišným životním stylem. Všímám si úzké vazby mezi těmito potížemi a sociálně i lokálně zavedenými časovými režimy, cykly a vizemi kontinuit, které strukturují každodenní rutiny a vytyčují dlouhodobé perspektivy. Temporality (časové rámce) jako významný aktér navigují životy mladých lidí sociální krajinou (Seeberg – Gozdziak 2016) a jejich životní dráhy odkloňují různým směrem.

Danou situaci sleduji v kontextu přechodu žáků-uprchlíků ze základní na střední školu ve školním roce 2022/2023. Tento školní rok byl s ohledem na sledovaný problém velmi významný. Rodiny uprchlíků v této době hledaly optimální situaci, jak řešit útek ze své vlasti a etablovat se v nové zemi (Integrace 2023; Drbohlav – Novotný 2023). Český stát již disponoval legislativou, která pobyt uprchlíků zaštiťovala a která byla opakovaně aktualizována (viz níže). Zároveň v tomto roce byl opět český vzdělávací systém vystaven vysokému zájmu o studium na středních školách z důvodu vrcholu demografické křivky (Greger a kol. 2023), kdy počty uchazečů o studium posílily ještě děti z rodin uprchlíků (Počet přihlášek 2023). Navíc podávání přihlášek na střední školy bylo v roce 2023 naposledy organizováno na úrovni škol, od roku 2024 probíhá pro první kolo přijímacího řízení elektronicky v rámci celého státu – tedy centrálně (Přijímání 2024).

Můj příspěvek se zamýšlí nad okolnostmi migrace dětí z rodin ukrajinských uprchlíků. Klade si otázku, jak migrace vstoupila a vstupuje do jejich životních drah. Zaměřuje se na jednu z nejdůležitějších rovin vyrůstání, a to na školu a vzdělávání. Zajímá mne, jaké temporality a časové plány tvarují životy dětí, jak se tyto temporality podílejí na navigaci mladých lidí v sociální krajině. Opírám se o několik příběhů žáků a žákyň, uprchlíků z Ukrajiny ve věku 15–16 let, kteří navštěvovali 9. ročník jedné základní školy v Praze ve školním roce 2022/23. Cílem je ukázat, jak temporality různých institucí a prostorů na sebe narážejí a navigují životy mladých lidí v jednom z klíčových

momentů jejich života, a to v okamžiku volby středního vzdělání. Nastihnuji, jak tyto temporality vystupují jako potenciality či naopak jako kritické momenty v životních drahách mladých lidí s uprchlickou zkušeností.

Metodologie

Vycházím z dat, která se vztahují k legislativě, jež rámovala příchod a udělování dočasné ochrany ukrajinským uprchlíkům, a k legislativě týkající se vzdělávání. Pro popis kontextu vzdělávání žáků-uprchlíků z Ukrajiny využívám sekundární literaturu. Dále jsem prováděla pilotní výzkum na vybrané základní škole v Praze, která se orientuje na vzdělávání žáků-cizinců, a možná i proto již v březnu 2022 začala přijímat žáky a žákyň z rodin ukrajinských uprchlíků. Díky dlouholeté praxi s výukou žáků odlišného mateřského jazyka upustila škola od zřízení adaptačních skupin, a naopak se snažila od počátku zařadit žáky-uprchlíky do běžných tříd.

Vedla jsem polostrukturované rozhovory především s učiteli, výchovnou poradkyní, asistenty pedagoga, žáky a jejich rodiči. Rozhovory se týkaly otázek, jak škola jednala v kontextu vzdělávání žáků-uprchlíků, jaké formy podpory jim poskytovala při volbě následné vzdělávací trajektorie, jak pomáhala řešit obtíže při hledání střední školy a jak reflektovala připravenost středního školství na přijímání žáků uprchlíků z Ukrajiny. Ve vyprávění jsme se spolu s účastníky výzkumu zaměřovali na individuální vzdělávací trajektorie žáků a žákyň, kteří ve školním roce 2021/2022 a 2022/2023 navštěvovali 8. nebo 9. třídu. S žáky a rodiči jsem hovořila o jejich zkušenosti s ukrajinským a českým školstvím, jejich prioritách a uvažování o následné vzdělávací kariéře, původních i současných plánech a o směřování individuálních kariér žáků.

Temporality

Národní stát je významným aktérem migrace (např. Wimmer – Glick-Schiller 2009). Na straně jedné definuje status migranta a ustanovuje podmínky pro jeho pobyt a usídlení na svém území, na straně druhé konstruuje kategorii občana, jehož statusy, praxe a vědění jsou reprodukovány a následně tvarovány prostřednictvím různých institucí národního státu. Jeho politiky ovšem zpravidla reagují na sociální realitu většinové společnosti. Agendy státu ve svých ambicích harmonizují a synchronizují život většiny. Udávají tempo a kladou mezníky v návaznosti na

očekávané časové linky a cykly většinové společnosti. Občan je podřízen různým institucím a tím je ovlivňována jeho časová zkušenost, instituce se zároveň zpravidla opírají o sdílenou představu o čase a rytmech v životě občana. Obecně lze říci, že žité temporality občanů se odehrávají provázaně na mnoha úrovních a jejich život je potud konstruován jako očekávatelný a kontinuální. To znamená, že cyklický i lineární čas v životě občana je sladěn s institucionálními rytmy státu.²

Oproti tomu migranti čelí „kritickým temporalitám“, kdy synchronizace a kontinuita jsou ohroženy (Baas – Yeoh 2019). Ve sdílených teleologiích migrace sice převládá představa permanentního nepřerušovaného procesu zapojování migranta do společnosti, kdy migrace probíhá „na lineárních časových cestách od cizince k občanovi“ (Robertson 2019: 171), nicméně bližší zaměření na téma temporality v kontextech současných migrací ukazuje, jak je tato teze nejen nesamozřejmá (Robertson 2019), ale také jak časový rozměr migrace představuje jeden z významných problémů, kterému migrant čelí (Baas – Yeoh 2019). Čas/temporalita je aktér, který naviguje migranta a směřuje ho na někdy neočekávané stezky. Časové režimy, jež jsou spojeny s jeho začleňováním do struktur státu a společnosti, na něho mohou vytvářet tlaky a činit ho zranitelným.

Australská badatelka Shanti Robertson (2019) mluví o institucionálním, biografickém a každodenním „časovém plánu“ (*timescales*). Institucionální časový plán je ukotven v agendách státu a společnosti, biografický časový plán představuje lineární linku životní dráhy, která je budována na kulturně a sociálně konstruované představě očekávaného kurikula, každodenní časový plán se pak vztahuje k běžným a opakujícím se praxím a rutinám. Autorka promýšlí fakt, že život migranta dynamizuje prolínání více časových plánů, které tak vytvářejí specifické zkušenosti migrantů s časem (Robertson 2019: 169). Život migrantů je poznamenán tím, že v mnohém je narušena synchronizace a linearita institucionálního, biografického a každodenního časového plánu. V rámci těchto časových rovin je život migrantů různě dynamizován, směřován a přerušován. Roli v tomto procesu hrají především současné legislativní rámce imigračních politik národních států, které na různých úrovních opakovaně migranta vystavují nejistotě, zda a za jakých podmínek bude moci na daném místě zůstat a pokračovat ve svém životě (Bendixsen – Eriksen 2018; Hughes 2022).

Klíčové jsou však také transnacionální vazby a propojenost globálního světa, které migranta situují do různých časoprostorů. Tyto vazby a na ně vázané praktiky podporují pocit přináležení tady i tam a umožňují migrantovi participovat na dění na různých místech (Szaló 2007). Migrant se stává součástí různých časových krajín, kdy podléhá různým temporalitám a na ně vázaným praxím. Flexibilně nastavuje, zavádí či akceptuje časové plány ve vztahu k sebeumístování se do různých sociálních a geografických prostorů. Výsledkem jsou režimy a pocity simultaneity (Acedera – Yeoh 2019; Yeoh a kol. 2020), kdy je třeba skrze každodenní praxe současně participovat na dění tady i tam a zároveň ustanovovat/imaginovat rámce časoprostorové integrity. Badatelé dále uvažují, že tato povaha temporality v migraci nevytváří jen pocity simultaneity, ale také či naopak migranty situuje do stavu liminality. Důležité v tomto procesu jsou rytmy, kdy a jak se jedinci situují do dvou souběžných časů, nebo naopak kdy a jak jsou vyloučeni do období čekání (Bendixsen – Eriksen 2018).

Migrace (dobrovolná i nucená) pak v různých rovinách a kontextech představuje přerušování životních drah (narušení biografického časového plánu), zastavení či přesněji uvíznutí jedince. Zadržování migranta (uprchlíka) v situaci čekání, kdy mu stát a jeho instituce upírají žít „normální život“, je pro něj fatální (Malkki 1992; Andersson 2014; Bendixsen – Eriksen 2018). V kontextu každodenních rutin pak toto přerušování a uvíznutí může ovlivňovat zacházení s časem ve vztahu života tady a tam (Acedera – Yeoh 2019). Některé migrační režimy ve vztahu k určitým časovým plánům posilují u migrantů pocity, že nepatří nikam, že jejich životy nemožnou probíhat v zemi původu, stejně jako je nelze, nebo je není nutné obnovit na novém místě. Jindy ale uvíznutí může mít potenciál vyčkávání na dobrou příležitost. Jedná se o čekání, které není promarněno, ale naopak využito pro získávání informací, promýšlení strategií atd. (Andersson 2014). V důsledku harmonizace života mezi institucionálním, biografickým a každodenním časovým plánem, v souvislosti s nutností propojovat různé časové rámce a různé časové krajiny, vznikají ruptury v linearity života i každodenních rutin. Např. pracovní migranti denní režim organizují důsledně podle pracovního času v cílové zemi a tím oslabují a zpřetrhávají vazby v zemi původu, protože jejich životy nejsou synchronizovány s životy blízkých v zemi původu (Acedera – Yeoh 2019).

Ruptury, které vznikají v důsledku časových (institucionální časový plán) a časově-prostorových (časový plán každodenních rutin) diskontinuit, mají pak vliv na životní dráhu (biografický časový plán). Skutečnost, že určité rozhodnutí či plán nemůže jedinec realizovat za dané časoprostorové konstelace, v kontextu jeho stávající životní etapy, znamená rezignaci na daný cíl a nasměrování na jinou cestu, resp. uvíznutí (Hughes 2022).

Temporalita dětství a školy

Období dětství a mládí je moderní společností vyhrazeno pro vyrůstání – stávání se dospělým, stejně jako pro to být dítětem (Korpela 2023). Z hlediska času je konstruováno jako kontinuální či lineární proces s očekávaným cílem. Společnost disponuje institucemi (především rodina, škola, legislativa státu, media, zdravotnictví atd.), které dětství a procesy vyrůstání ustanovují, rytmizují a posouvají vpřed. Temporalita těchto institucí je synchronizována. Migrace je však v životě dětí a mladých lidí okolností, která znepřehledňuje situaci dětství, a ohrožuje tak linearitu vyrůstání a dospívání (Seeberg – Goździak 2016). Migrace děti zasazuje do různých časových krajín a následně způsobuje ruptury a diskontinuity v jejich životě. Samotné dětství migrantů, ve smyslu být dítětem, je nutné pojímat jako ne-lineární proces, kdy děti čelí výzvám.

Sociální antropoložka Mari Korpela (2023) zkoumá děti expatriotů a uvažuje, jak časové krajiny, jejichž jsou nebo jsou nuceni být součástí, vytvářejí specifickou zkušenost. Minulost se wpisuje a vynořuje v novém prostředí skrze různé aktivity rodičů a komunity, když udržují své kulturní kořeny. Naopak škola je podle Korpely ústřední institucí, která představuje a garantuje linearitu, či k ní alespoň směřuje diskurzy šťastného dětství a dobré budoucnosti. Pro děti migrantů představuje však rupturu, tedy narušení linearitu. Přejechod do školy jiného státu znamená významnou změnu školního kurikula, zásahem je praxe zařazování žáků-migrantů do nižších ročníků (což je pro děti s ohledem na jejich vyrůstání statusovou záležitostí), problém představuje nemožnost navázat na předchozí volnočasové aktivity a mimoškolní vzdělávání. Ruptury jsou uvažovány i ve vztahu k budoucnosti dětí a mladých lidí. Temporalita školy může ve vztahu např. ke lhůtám daným legislativními rámci státu způsobovat ruptury a uvíznutí, které spočívají v nenaplnění očekávané a školou přislíbené budoucnosti. Tato situace pak

činí budoucnost nejistou. Socioložka Vanessa Hughes (2022) popisuje zkušenost migrantek, které jako malé přišly do Velké Británie, ale jejich rodiny nedokázaly do dovršení jejich 18 let získat britské občanství. Škola dívky podporovala v jejich rozvoji a vzdělávání, nicméně dovršením plnoletosti přišly o status dítěte a získaly status ne-legálního migranta, čímž se zásadně změnil přístup státu k nim. Byly jim uzavřeny cesty k mnohým službám státu, čímž byly narušeny jejich plánované životní dráhy.

Vzdělávací instituce moderního státu jsou postaveny na tlaku temporalit. Roger Saul (2020) uvažuje o škole jako o instituci disciplinace, kdy čas je v tomto směru jedním z jejich efektivních nástrojů. Upozorňuje na to, že čas mylně pokládáme za neutrální mechanismus, který nikoho ani nezvýhodňuje, ani nediskvalifikuje, že je to „apolitická, ahistorická síla, objektivní ve své funkci, strukturující prostředek daný shůry“ (Saul 2020: 49). Škola představuje meritokratický ideál (Bourdieu – Passeron 2000). Tichý předpoklad, že institucionální vztahy školního času – založené na standardech uniformity – podporují rovné příležitosti, ovšem neplatí. Časové rámce školy jen iluzorně nastavují rovné podmínky. Pevný rozvrh hodin, učitelem určený čas a místo pro konkrétní aktivitu, časová dotace na zvládnutí kurikula a jednotné tempo výuky (Doubek 1999) předpokládají, že všichni žáci se pohybují ve shodných časových rámcích. Saul v této souvislosti upozorňuje i na sdílený předpoklad univerzálního vývoje psychické a fyzické stránky dítěte, který opět vytváří dojem jednotné temporality ve vztahu k rozvoji člověka a jeho osobnosti. Autor ale tvrdí, že nic z toho do důsledku neplatí, protože ve školách není jednotný čas prožíván jednotně. Proto institucionální vztahy školního času nemohou garantovat rovné příležitosti. Čas je naopak jeden z aspektů, které se podílejí na nespravedlivém přístupu ke vzdělání. „Jednotný čas prospívá těm žákům, kteří jsou pro jeho fungování posílení ve svém mimoškolním životě, tedy těm, kteří patří buď k socioekonomicky privilegovaným skupinám, nebo těm, kteří jsou dobře informovaní, schopní a pozvaní do diskurzivních a sociálních praktik školy“ (Saul 2020: 57). Naopak děti z minorit a defavorizovaných skupin musí volit mezi různými temporalitami, čelí rupturám a uvíznutím ve svých vzdělávacích kariérách, byť diskurzivně je škola ustanovována jako prostředek sociální mobility a kulturní integrace (např. Ogbu – Simons 1998). Ovšem, jak uvádí již zmíněný Roger Saul, pro dosažení sociální koheze

nestačí učit se ve stejném prostoru, pokud žáci nesdílejí požadavek stejného času, tedy sebeumístování se do téže temporality. Navíc jen „určité typy studentů jsou zvány do těchto civilizačních projektů“ (Saul 2020: 54), které mají také časový aspekt, tedy předpoklad dynamiky a přiměřené doby, za kterou může žák z minority prokázat, že dokázal využít vstřícný přístup státu/společnosti.

Sociální pedagožka Morena Cuconato (2016) na základě rozsáhlé rešerše odborné literatury konstatuje, že vzdělávací trajektorie žáků-cizinců jsou méně úspěšné. Jejich průchod vzdělávacím systémem čelí napětí mezi institucionalizovanou životní dráhou a subjektivní biografií žáka-cizince. „Vzdělávací trajektorie jsou zakotveny v sociálních strukturách, které poskytují jednotlivcům různé zdroje a příležitosti, a zároveň jsou výsledkem individuálního rozhodování a složitých interakcí mezi studenty a dalšími aktéry“ (Cuconato 2016: par. 8). Autorka zde uvažuje, že vzdělávací dráhy jsou nahlíženy skrze momenty tranzice – přechodu. Klíčové jsou nejen nástup povinné školní docházky a přechodu na vyšší vzdělávací stupně, ale také změna školy, přeřazení do školy s nižší vzdělávací ambicí, zařazení do nižších ročníků, změna vzdělávacího kurikula a stylu výuky, kdy je žák konfrontován se svou jinakostí a selháním. Tyto procesy ovlivňují nejen průběh vzdělání, ale především tvarují budoucí životní šance žáka (Cuconato 2016: par. 7).

Ruptury a uvíznutí ve vzdělávání uprchlíků

Legislativní rámce

Uvažujeme-li o temporalitách, jež vstupují do školní trajektorie žáků, kteří přišli v souvislosti s válkou na Ukrajině, je klíčové se zabývat legislativními rámci. Legislativa nastavuje časové režimy, jež vyplývají z rytmu národního státu s cílem posilovat a sladovat životy jeho obyvatel. Zákony a další ustanovení představují formální a závazná pravidla, která rámuje možnosti a příležitosti jedinců, jež pobývají na daném území, na daném místě a v daném čase. Zároveň tyto právní dokumenty vycházejí z dlouhodobě ustanovovaných a reprodukováných rutin a praxí daného prostoru. Legislativa, která je určena migrantům, má či by měla napomoci vytvořit takové režimy, jež by potencionálně naplňovaly vizi národního státu o místu těchto lidí ve společnosti.

Status žáků z rodin uprchlíků, kteří měli ukrajinské občanství a v zemi původu chodili do školy, určovalo několik

legislativních rámců. ČR jim (stejně jako jejich rodičům) tento status garantovala formou dočasné ochrany a podporovala pobyt na území státu. Na mezinárodní úrovni ukrajinské žáky dále chránila Úmluva o právech dítěte, jejíž podstatou je umožnit všem dětem bez rozdílu vyrůstat v bezpečném prostředí a rozvíjet svůj potenciál (Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb). Česká legislativa upravující možnosti a příležitosti ve vzdělávání dětí ukrajinských uprchlíků vznikala v reakci na válečnou situaci. Klíčové zákony, které se vztahují k pobytu těchto uprchlíků, jsou obsaženy v tzv. Lex Ukrajina, který vyšel v březnu 2022 a následně procházel úpravami.³ Dále je doplňují i mezinárodní dohody. Zákony a jejich novelizace i mezinárodní dohody kopírovaly temporalitu složitého procesu vyjednávání na mnoha úrovních vnitřní i mezinárodní politiky.

Pozice dětí ukrajinských uprchlíků ve vztahu ke vzdělávání je z hlediska zákona dána dočasností pobytu jejich rodin a pomoci, kterou jim stát garantuje. Zákony o dočasné ochraně a na ně vázaná opatření platí vždy k určitému datu a poté jsou prodlužovány na další období. Životy uprchlíků a jejich dětí se tak ocitají v časových slotech, které nenabízejí nic jiného než čekání na normální život. Roční interval udržuje uprchlíky z Ukrajiny ve vztahu k českému státu v nejistotě, limituje plány a v tomto ohledu narušuje dlouhodobé perspektivy těchto lidí. Situuje je do liminality dočasné ochrany, která nevylučuje možnost návratu, resp. asociuje vizi znovuzískání bezpečného domova v zemi původu a navázání na přerušenu životní dráhu. Zároveň však novely zákona o dočasné ochraně (Zákon 20/2023, Zákon 454/2023), které postupně upravují formy a rozsah podpory státu, vytvářejí nátlak na uprchlíka, aby se rozhodl, zda se zapojí do místních struktur, nebo naopak odejde. Jak uvádí Šafářová – Škvřňák a kol. (2023: 9), v důsledku novely zákona Lex Ukrajina V sice mnoho uprchlíků přijalo místa na místním trhu práce, ta však neodpovídala úrovni jejich kvalifikace.

Podobně i zákonné úpravy týkající se vzdělávání ustanovují časové rámce přítomnosti a budoucnosti. V únoru a březnu 2022 nebylo zcela zřejmé, jak se bude situace na Ukrajině vyvíjet. Předpokládalo se, že dojde k jednáním, které válečný konflikt zastaví a lidé se budou moci vrátit domů. Mnoho rodičů sice usilovalo o zapsání svých dětí do českých škol, ale zároveň podporovalo své děti v online ukrajinské výuce. Podobně i Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR šlo vstříc představě, že podpoří vznik ukrajinských jednotřídek, kde

bude probíhat výuka podle ukrajinského kurikula (Ministr Gazdík 2022). Ukrajinské jednotřídky by zabránily rupturám ve vzdělávání žáků-uprchlíků a v tomto smyslu by udržely kontinuitu vzdělávání pro ukrajinskou společnost. Situace se změnila na podzim 2022, kdy došlo k upuštění od myšlenky státem podporovaného segregovaného ukrajinského vzdělávání na území ČR. Snaha udržet vazbu ukrajinských dětí a mladých lidí na ukrajinský vzdělávací systém se propsala do jiných politických kroků, které ve svých doporučeních a dohodách podporovaly synchronicitu ukrajinského a českého vzdělávacího systému. Mezistátní smlouva mezi ČR a Ukrajinou formulovala požadavek vzájemného uznání vzdělání (Ukrajinský ministr 2022). Tento akt média komentovala tak, že ukrajinské děti budou osvobozeny od dvojí výuky (Balaš 2022).

Česká legislativa řešící situaci ukrajinských žáků-uprchlíků v českém vzdělávacím prostředí byla koncipována v souladu s mezinárodní Úmluvou o právech dítěte (Sdělení FMZV 1991). Garantovala přístup k základnímu vzdělání. Zároveň reagovala na problém s nedostatkem kapacit místních škol. Proto zákonnou normu formulovala ve smyslu, že odpovědná instituce za přijetí žáka ke vzdělávání (ředitel ZŠ, zřizovatel, krajský úřad, ministerstvo) v případě absence volných míst bude reagovat „bez zbytečného odkladu“. Fluidní lhůta pro vyřízení žádosti o přijetí do základního vzdělávání odsouvala možnost ukrajinských dětí chodit do české školy na neurčito. Proto již první novela zákona garantuje, že žák musí nastoupit do povinného vzdělávání v ČR do 90 dnů ode dne poskytnutí dočasné ochrany (Zákon 199/2022). Zákon z března 2022 (Zákon 67/2022) dále upravuje možnost pokračovat ve vzdělávání na střední škole. Ve školním roce 2021/22 posunul pro uprchlíky z Ukrajiny lhůtu pro podání přihlášky ke studiu. V následujících novelách, tedy pro další školní roky, takový postup nevylučuje, ale legislativně ho rámuje možností státu „určit [dodatečný termín pro podání přihlášky] opatřením obecné povahy ve vztahu k cizincům“ (Zákon 199/2022, par. 5a). Zákon dále reagoval na povahu přijímacích zkoušek a zohledňoval jazykové kompetence uchazečů. Navýšil časový limit pro přijímací zkoušku a možnost skládat zkoušku z matematiky nejen v českém jazyce, ale také v ukrajinštině nebo angličtině (par. 5, čl. 4). Následná novelizace (Zákon 199/2022) tuto možnost ruší. V tom případě však platí školský zákon z roku 2004, který umožňuje uchazečům

o studium na středních a vyšších odborných školách požádat o prominutí zkoušky z českého jazyka, pokud získali předchozí vzdělání mimo ČR. Uchazeč ovšem při ústním pohovoru prokazuje, že je schopen zvládnout studium v českém jazyce. (Zákon 561/2004, par. 20 odst. 4).

Temporalita obsažená v zákoně se dále propisuje do platnosti legislativních úprav. První vydání zákona 67/2022 upravující podmínky vzdělávání mělo účinnost do 31. 3. 2023, následující novelizace pak datum platnosti stanovovaly ke konci, resp. začátku školního roku, tedy k 31. 8. 2023, 2024 a nyní k roku 2025. Tedy podobně jako zákon o dočasné ochraně týkající se pobytového statusu uprchlíků, tak i zákony vztahující se ke vzdělávání podporují představu dočasnosti. Přesněji vytváří časově omezené podmínky, které umožňují přijímat ke vzdělávání další žáky-uprchlíky a vytvářet pro ně specifické podmínky pro přístup a průchod systémem a tvarovat tak jejich životní dráhy. V dalších rovinách je to školský zákon ČR, který formuje institucionální časový plán vzdělávání uprchlíků. Tak jsou životní dráhy již usazených uprchlíků směřovány k přijetí statusu integrujícího se cizince.

Vzdělávání ukrajinských uprchlíků v ČR

Zkušenost spojená s uprchlictvím a mezinárodní migrací činí dětství zranitelné (Seeberg – Gozdziaik 2016) a budoucnost nejistou, přičemž budoucnost dětí je opakovaně dávána do souvislosti především se vzděláním, které je uvažováno nejen jako nástroj sociální reprodukce, ale také jako cesta sociální integrace. Od počátku nucené migrace dětí z Ukrajiny proto probíhal boj nejen o jejich bezpečí, ale také o jejich rozvoj, resp. budoucnost. Česká strana se snažila zajistit ukrajinským dětem místo v českých školách, ukrajinští představitelé volali po ukrajinském menšinovém školství, resp. vzdělávání, jež by umožnilo dětem plynulý návrat na Ukrajinu (viz výše), a rodiče dětí byli a jsou stavěni před rozhodnutí, jak a jaké vzdělání dítěti zajistit.

Zapojování dětí z rodin ukrajinských uprchlíků do českého vzdělávacího systému v řadě ohledů předcházelo legislativní proces, stejně jako zákony posléze vytvářely rámce a sjednocovaly podmínky pro vzdělávací trajektorie žáků, kteří do doby před migrací chodili do ukrajinských škol (viz výše). Literatura, která si daného procesu všímá (Prokop a kol. 2022; Prokop a kol. 2023; Hlaďo a kol. 2023; Šafářová – Kavanová a kol. 2023 ad.), se shoduje na tom, že vstup dětí z rodin ukrajinských

uprchlíků do českého vzdělávacího systému provázely obtíže. Ne všichni rodiče v prvních týdnech a měsících války zapisovali své děti do místních škol. Důvodem byla jednak představa a praxe dočasnosti, jednak nejistota a neinformovanost rodičů. Mnohé ukrajinské děti proto pokračovaly ve vzdělávání na ukrajinských školách formou distanční výuky, kterou organizoval ukrajinský stát. Postupně se však situace měnila ve prospěch českého vzdělávacího systému (Integrace 2024), což mohlo být způsobeno potížemi ukrajinského školství v zajišťování online výuky v souvislosti s pokračující válkou (War 2023). V následujících školních rocích se na českých ZŠ vzdělávalo 90–98% ukrajinských žáků-uprchlíků. Neznamená to však, že by tito žáci nutně přestali participovat na distanční výuce na Ukrajině (Šafářová – Kavanová a kol. 2023). Vstupovali do obou prostorů a tomu podřizovali také své časové rytmy. Zejména v prvním roce války vazba na ukrajinskou školu představovala kontinuitu, protože rodiny ukrajinských uprchlíků (zpravidla matky s dětmi) různě migrovaly zpět na Ukrajinu či do jiných zemí Evropy. Tento migrační pohyb se propisoval do náhlých příchodů a odchodů ukrajinských žáků do českých škol.

Další problém ve vzdělávání ukrajinských žáků souvisel s naplněnou kapacitou základních škol, a to zejména ve velkých městech. Vysoký počet žáků byl především na druhém stupni ZŠ, což kopíruje demografický vývoj v ČR (Prokop 2022). Početné populační ročníky nepředstavují jen obtíže pro zápis do základních škol, ale zvyšují konkurenční prostředí na lokálním vzdělávacím trhu. Příliv dalších potencionálních studujících pak přispívá k imaginaci hůře dosažitelných žádaných vzdělávacích trajektorií, které se pak nutně propisují do životních drah jedinců.

Míra zapojení do výuky podle českého vzdělávacího kurikula byla v českých školách různá, a to zejména v jarních měsících roku 2022. Někteří ukrajinští žáci byli od počátku zařazeni do běžných tříd. V jiných školách zřídili pro vzdělávání velkého počtu žáků bez znalosti vyučovacího jazyka tzv. adaptační skupiny (Šafářová – Kavanová a kol. 2023), které cílily především na sociální adaptaci a osvojení si jazyka. Z výzkumu Petra Hlaďa a kol. (2023) vyplývá, že vyučující sami akcentovali sociální adaptaci před akademickou. Na jednu stranu usilovali o to vytvořit pro děti uprchlíky bezpečné a podpůrné prostředí, ale na stranu druhou si byli vědomi, že si tito žáci neosvojují učivo v plné šíři. Deficity na úrovni vědění

a na úrovni osvojení jazyka pak vnímali jako problém nejen učitelé, ale také rodiče. Nicméně český vzdělávací systém počítá se studijním neúspěchem a umožňuje opakování ročníku, aby učivo žák zvládl. Zadržení v průchodu vzdělávací dráhou je však možné pouze jednou v daném stupni školy.

Přechod ze základní na střední školu je neuralgickým bodem ve vzdělávací kariéře českých žáků a jejich rodičů. Pro ukrajinské žáky je popisován dokonce jako „kritický bod pro další vzdělávání“ (Hlaďa a kol. 2023: 3; srov. též Novosák a kol. 2022). Přechod je situován do momentů podání přihlášky a přijímací zkoušky, kdy opravný pokus lze uskutečnit až v následujícím roce. Navíc současná demografická křivka české populace je na vrcholu. Počet míst na určitých typech středních škol nedostačuje poptávce. Vzniká konkurenční prostředí, které ukrajinské žáky dále znevýhodňuje. Zajímavé je, že čeští učitelé zodpovědnost za úspěch při přijímacím řízení delegují na rodiče, resp. systematické přípravě, která se odehrává v rámci zpravidla placených mimoškolních aktivit (Greger a kol. 2023). Tím se ovšem ve vztahu k ukrajinským žákům následně prohlubuje problém rovného přístupu ke vzdělání, neboť rodiny uprchlíků si jen málo kdy mohou dovolit platit přípravu na přijímací zkoušky.

Jiný vzdělávací systém, stejně jako obava, že děti neuspějí v přijímacích zkouškách na střední školu, vede mnoho ukrajinských žáků k rozhodnutí pokračovat ve studiu online v ukrajinské škole – jedenáctiletce (Základní informace 2023). Jejich cíl je získat ukrajinskou maturitu, nostrifikovat ji a studovat až na české vysoké škole. To potvrzují i statistiky, podle nich jen 46–60 % mladých ukrajinských uprchlíků ve věku 15–18 let studuje na českých středních školách (Prokop a kol. 2023). Přítomnost a budoucnost těchto lidí je tedy tvarována institucionálním, biografickým a do jisté míry i každodenním časovým plánem, který se vztahuje k zemi původu. Jejich průchod vzdělávacím systémem je kratší. Střední školu ukončují již v 17 letech, kdežto čeští studující zpravidla absolvují v 19 letech. Jsou ale žáci z rodin ukrajinských uprchlíků, kteří zacházejí s časovou dimenzí svého vzdělávání jinak. V možnosti zapojit se do českého vzdělávacího systému viděli a vidí příležitost. Proto usilují o přijetí na místní střední školu. Část z nich, přibližně 10 % (Šafářová – Kavanová a kol. 2023), přitom zůstává i po přijetí na českou střední školu zapojena do režimů ukrajinského vzdělávání v rámci distanční výuky.

Temporality přechodu ukrajinských žáků v ČR na střední školu

Jak mnohovrstevnatý je proces přechodu ze základní na střední školu, představím na příkladu konkrétního 9. ročníku jedné pražské základní školy. Od samého počátku války na Ukrajině škola přijímala ukrajinské žáky a zařazovala je do běžných tříd. Vyučující vnímali, že hrají klíčovou roli v životě a budoucnosti svých žáků a snažili se na různých úrovních intervenovat, aby jejich dětství bylo bezpečné a oni se dobře adaptovali na život v ČR. Potud škola nabízela žákům hodiny češtiny pro cizince, sledovala jejich *wellbeing*. Získávala projekty pro podporu vzdělávání těchto žáků, někteří vyučující dokonce podněcovali debatu v rámci veřejného prostoru, kdy žádali o metodickou a organizační podporu ze strany státu. Vztah k žákům byl ochranný. Postupně pracovníci na různých pozicích (výchovná a karierní poradkyně, vyučující, asistenti pedagoga) cítili, že jejich nabídky nejsou zcela přijímány (např. na kurzy českého jazyka pro cizince docházeli jen ukrajinští žáci nižších ročníků). Objevovala se kritika z řad kolegů, že ukrajinští žáci dostávají nadstandardní podporu, které si ale „neváží“. Navzdory tomu dotázaní pedagogové hovořili o tom, že se vždy a znovu dokázali mobilizovat, aby žákům pomohli. To se týkalo i žáků 9. ročníku, které bylo třeba připravit na přestup na střední školu a tento přestup co možná nejlépe načasovat a zorganizovat. Neúspěch žáků při přechodu na střední školy pak vyučující, kteří se v procesu angažovali, vnímali jako zradu a nekolegiálnost středních škol. Aktivně hledali řešení, osobně telefonovali na dané školy a žádali podporu. Sdílené pocity, které tato komunikace vyvolala, zformulovala jedna z vyučujících: „*Střední školy nemají o naše ukrajinské děti zájem. My jsme tady všechno zvládli a oni se tváří, že se jich to netýká. Jo, všechno podle zákona. Takto oni odpovídají, když tam voláte, neřeknou, že nemají zájem. Oni v češtině nechtějí po těchto dětech cermatovský přijímačky, no ale udělají si svoje, na základě kterých ty děti nemohou uspět.*“ Vyučující o dané situaci přemýšleli ve vztahu k režimům, které určoval a dovoloval český vzdělávací systém. Zároveň však žádali, aby tyto institucionální režimy respektovaly zranitelnost žáků-uprchlíků a angažovaly se pro jejich budoucnost v logice integrace do české společnosti.

Zatímco pohled pedagogů v české škole určovaly sdílené temporality školy a představy o lineární a žádoucí

integraci cizinců, perspektivy a strategie žáků-uprchlíků a jejich rodin se lišily. Ve sledované škole do 9. ročníku chodilo šest žáků a žákyň z Ukrajiny: Andrij, Oxana, Anna, Mark, Eva a Polina. V době výzkumu jim bylo 15 nebo 16 let. Přestože všichni tito mladí lidé přijeli do ČR na jaře roku 2022, každý jejich příběh byl jiný, protože byl průsečíkem jiných temporalit.

Andrij do ČR přišel s oběma svými rodiči a dvěma sourozenci. Ekonomická situace rodiny byla relativně dobrá, disponovali finančními prostředky a zároveň na českém trhu práce uplatnili profesní kompetence, které získali na Ukrajině. Rodiče se rozhodli, že v migraci zůstanou, dokud jejich děti nedostudují na vysokých školách. Podařilo se jim zapsat chlapce do české školy téměř okamžitě po příchodu do ČR. Hoch již tehdy s ohledem na věk nastoupil do 9. ročníku. V tomto roce mohl školu opustit, protože již dosáhl základního vzdělání. Škola však doporučila rodině (podobně jako mnoha dalším) 9. ročník opakovat, aby podpořila chlapcovy šance na dobré vzdělání. Opakování 9. ročníku Andrij využil pro intenzivní přípravu na přijímací zkoušky. V následujícím roce při přijímacích zkouškách uspěl a byl přijat na prestižní gymnázium. Mezi ukrajinskými spolužáky jeho výkon rozhodně vzbudil pozornost. (Polina ho pochválila výrazem „*Moloděc!*“, nicméně mezi její kamarády nepatřil.) Andrijovi rodiče svým rozhodnutím zůstat v ČR a vzdělávání situovat mimo zemi původu vztáhli chlapcův život k institucionálnímu časovému plánu ČR. Ačkoliv opakování ročníku představuje uvíznutí ve vzdělávací trajektorii, pro Andrije bylo vyčkáváním, kdy akumuloval vědění, aby podpořil svoji životní dráhu.

Kamarádky Oxana a Anna přijely do Prahy obě s matkami a mladšími sourozenci. Na ekonomické problémy si nestěžovaly. Také jejich rodiny měly ambice, aby jejich dcery studovaly na gymnáziu. V ČR měly každá odlišnou vzdělávací trajektorii. Matka Oxany zapsala dívku do 9. ročníku ZŠ již v březnu 2022 a dívka následně na doporučení školy ročník opakovala. Ukrajinské online výuky se neúčastnila. Naopak Anna začala chodit do ZŠ v Praze až v následujícím školním roce, protože její matka dlouho rozuměla svému pobytu v ČR jako dočasnému. Neměla proto zájem zapsat dívku do české školy, nicméně v září 2022 ji k tomu donutila legislativa. Anna se po celou dobu vzdělávala online v ukrajinské škole a pokračovala i v následujícím školním roce. Obě dívky se sešly ve stejné 9. třídě a staly nejlepšími kamarádkami,

a i proto chtěly jít na totéž gymnázium. Ve svých šestnácti letech si užívaly objevování města, klábosení, tichého souznění při surfování na mobilu, těšila je společnost jiných teenagerů. Život dospívajících byl pro ně důležitý možná víc než cílevědomá příprava na přijímací zkoušky. Na gymnázium se ani jedna z dívek nedostala. Výchovná poradkyně proto Oxaně vyjednala přijetí na obchodní akademii, což ovšem matka vnímala jako prohru, rupturu ve vzdělávací kariéře a ohrožení představované životní dráhy dívky. Prosbu, aby dívka znovu opakovala 9. ročník, škola zamítla s odvoláním na legislativu. Časový odklad volby, příležitost, kterou Oxana dostala stejně jako Andrij, zůstala nevyužita. Naopak pro Annu a její rodinu nebyl neúspěch při přijímacích zkouškách tak frustrující. Možnost opakovat ročník vytvářela naději, že se podaří studovat na dobré škole. Navíc simultánnost vzdělávání, které Anna získávala v české škole a prostřednictvím ukrajinské online výuky, posilovala přesvědčení, že možnosti zůstávají stále otevřené.

Dalším žákem 9. třídy byl Mark a také on opakoval ročník. Do ČR přišel s matkou a dvěma sourozenci, otec zůstal na Ukrajině, aby bojoval na frontě. Ekonomická situace rodiny nebyla dobrá, matka pracovala jako uklízečka za minimální mzdu. Mark se rozhodl přihlásit na vojenskou školu, neboť studium zde by znamenalo zabezpečení ubytování a stravy. Chlapec navíc rozuměl studiu na vojenské škole jako přípravě na návrat do vlasti, na frontu. Tato vize mu také umožňovala přiblížit se otcí. Na vojenskou střední školu však přijat nebyl, resp. do tohoto studia mohou nastoupit jen občané ČR. Vyučující se mu proto snažili zajistit vzdělávání na jiné škole. To však Mark odmítl. Rozhodl se, že začne pracovat, aby finančně pomohl rodině, a vzdělávat se bude online v ukrajinské škole. Po jejím absolvování se uvidí, zda bude ve vzdělávání ještě pokračovat. Mark se tak v daný moment nacházel ve dvou časových rámcích. Budoucnost i vzdělávání situoval na Ukrajinu, život v ČR chápal jako uvíznutí, jako liminální stav. Jeho vzdělávací kariéra neprobíhá v rámci institucionálního časového plánu v ČR, jelikož orientuje svůj biografický časový plán v souladu se situací na Ukrajině. Fakt, že vzdělávání chce získat na Ukrajině, vyžaduje simultaneitu v rovině každodenních rutin situovaných tady i tam. Nezávládnutí organizace času ve dvou simultánních temporalitách může způsobit rupturu v jeho vzdělávání, a tedy i budoucnosti.

Eva přicestovala do ČR pouze s matkou, vysoce kvalifikovanou ženou, která ale s ohledem na specifický umělecký obor nenašla v ČR adekvátní zaměstnání. Práce, které se matce nabízely (úklid), ji fyzicky i psychicky vyčerpávaly, ostatně jako celá migrace. Dceru do české školy zapsala až na podzim dalšího školního roku v souvislosti s tlakem legislativy. Odkládala zápis, podobně jako matka Anny, s představou, že se brzo vrátí na Ukrajinu. Proto i Eva participovala na online vyučování v ukrajinské škole. Poslední ročník ZŠ však dívka v ČR nedochodila. Matka se rozhodla vrátit se zpět na Ukrajinu, aby mohla pracovat ve svém oboru. O načasování vzdělávací trajektorie dívky – tedy o její budoucnosti – rozhodl biografický časový plán její matky.

Také matka Poliny, další žákyně z 9. ročníku, neviděla svoji budoucnost v ČR. Po celou dobu pracovala distančně pro firmu na Ukrajině. ČR pro ni ale byla místo, kde dcera bude v bezpečí. Významnou roli zde hráli příbuzní, kteří v Česku dlouhodobě pobývali již před válkou. Polina tedy záhy po příjezdu do ČR nastoupila do 8. třídy ZŠ a v následujícím školním roce postoupila do 9. ročníku. Po celou dobu matka dohlížela na to, aby dcera plnila úkoly distanční výuky v ukrajinské škole. Již na Ukrajině chtěla být Polina zdravotní sestrou. Hlásila se tedy na zdravotní školu a chemickou průmyslovku. Ani na jednu se ale nedostala pro nízký počet bodů v testu. Opakování ročníku matka nechtěla připustit. Rozhodla se totiž, že ona sama se vrátí na Ukrajinu a dívku jako středoškolačku zanechá v bezpečí na internátu v ČR. Počítala s podporou příbuzných. Argumentovala, že v postsovětských zemích není výjimečnou praxí, že mladí lidé sami odjíždějí studovat střední školy do zahraničí. Matku psychicky zničilo druhé kolo přijímaček a posléze jí bylo jedno, kam Polinu zapíší.

„Obešly asi deset středních škol. Byly zoufalé. Říkaly, že počítaly i s tím, že se kvůli škole vrátí zpátky na Ukrajinu, někam, kde je bezpečně. Nakonec se to povedlo. Polinu zapsali na soukromou školu, na učební obor Kuchař. Což matka ironicky glosovala: ‚Polina neumí ani oškrábat mrkev.‘ O této střední škole mluvila se smíšenými pocity. Na jednu stranu opakovala, že je to učeňák (tedy škola bez maturity), na druhou stranu říkala, že hlavně, že se dcera někam dostala. Matka nakonec naší debatu o zkušenosti s přijímacím řízením na české střední školy shrnula větou: ‚Žádné právo na volbu!‘“⁴⁴

Aby tedy matka umístila dceru do bezpečí, podřídi-la její život institucionálním časovým plánům v ČR, a to bez ohledu na biografický časový plán dívky, tedy na její dříve plánovanou životní dráhu. Zároveň svoji strategii zanechat dceru v migraci legitimizovala narativem o jed-né z akceptovatelných životních drah mladého člověka.

Závěrem

Kritické temporality jsou v této studii rámcem pro uvažování o ohrožené přítomnosti a budoucnosti mla-dých lidí z rodin uprchlíků. Migrace vstupuje do života migrantů a narušuje linearitu a kontinuitu jejich život-ních drah. Dočasnost migrace, resp. trvalá dočasnost (Hughes 2022) a transnacionální povaha migrace, kte-rá situuje životy migrantů do různých prostorů, narušují kontinuitu a synchronicitu časových rámců, do nichž jsou uprchlíci umisťováni. Výzkum přechodu ukrajinských žáků-uprchlíků ze základní na střední školu ukazuje, jak různé časové rámce vstupují do voleb návazné vzdělá-vací kariéry. Vše se děje v součinnosti institucionálních, každodenních, biografických časových plánů nejen dětí, ale i rodičů.

Životní dráhu mladých ukrajinských uprchlíků určuje v první řadě válka, která ze dne na den proměnila životní dráhy dětí i jejich rodičů. Narušila synchronicitu tempo-ralit, což způsobilo rozkolísání jejich pozice v sociální re-alitě. Temporality, které směřují životních dráhy mladých uprchlíků, jsou v první řadě dané institucionálními rá-mci školy. Setrvat v temporalitě ukrajinské školy zname-ná udržet kontinuitu země původu a/či přesunout volbu budoucí vzdělávací/profesionální trajektorie do jiného času, vytvořit čas „naděje“, tedy vyčkávat v liminalitě. Instituci-onální časový plán české školy pro děti uprchlíků přesta-vuje rupturu v jejich dosavadní životní dráze a činí jejich vzdělání nejisté. Zároveň ale vystupuje jako mocensky dominantní. Vyhnout se mu ohrožuje možnost sociální reprodukce a sociální integrace ve vztahu k českému prostoru. Přičemž disciplinace, na níž je škola postave-na, neumožňuje příliš času na vyčkávání, protože čas sám o sobě je jedním z nástrojů disciplinace.

Narušení synchronicity časových rámců v době do-spívání je dalším kritickým momentem v životě mladých uprchlíků. Podobně jako institucionální časový plán ško-ly, tak i čas dospívání nelze odložit. Každodenní praktiky dospívání, které se v důsledku migrace odpojí od prosto-ru a režimu školy, vytvářejí asynchronní rytmy a ruptury.

Mohou přispívat k preferenci dospívání před vzdělává-ním, ale také naopak, což může zase jinak komplikovat životní dráhy.

Životní dráhy mladých uprchlíků formují i biografické časové plány matek, resp. migrujících rodin. Záleží na tom, kam rodiče situují svoji budoucnost, nebo dokonce přítomnost. Přičemž s různými akcenty svou budoucnost a přítomnost předřazují nebo podřizují životním drahám svých dětí. Skrze každodenní praxe, narativy a nakonec i návratovou migraci rodič hledá a vyjednává synchronici-tu mezi různými temporalitami i životními drahami, a tak naviguje budoucnost svých dětí.

Přechod na střední školu představuje zásadní oka-mžik v utváření životní dráhy mladého člověka. V tento moment spolupůsobí institucionální, biografický i kaž-dodenní časový plán. Pro uprchlíky, kteří přicházejí ja-ko teenageři a reagují na různé temporality, je obtížné udržet rovnováhu a balancovat všechny tlaky přítomnos-ti a budoucnosti. Český vzdělávací systém je ve vztahu k přechodu na střední školu založen na rovném přístupu, kdy rozhoduje školní výkon a racionálnost volby. Princip rovných příležitostí je v situaci vysoké konkurence sme-ten ze stolu. Šance zde je jen pro ty cizince, kteří podají vysoce nadstandardní výkon, jemuž přizpůsobí každo-denní časový plán. Ostatní se ocitají na okraji. Nicméně povaha transnacionální migrace mladé uprchlíky situu-je i do země původu. Komunikační technologie (online výuka), či dokonce návrat na Ukrajinu nabízí možnost navázat na kontinuitu předchozího vzdělávání a aktivně konstruovat životní dráhu, byť v kontextu válečného kon-fliktu je budoucnost ještě více nejistá.

Transnacionální migrace (nejen) uprchlíků v tomto směru vytváří simultaneity, které ve vztahu vyrůstání mohou být cestou, jak dosahovat cílů, které si mladí lidé nebo jejich rodiče určují. Skutečnost, že si mohou vybí-rat mezi různými nabídkami, které jsou různě umístěny v čase a prostoru, umožňuje oslabovat či naopak ak-celerovat disciplinační tlak většinové společnosti, resp. budoucnosti. Nejednoznačná vzdělávací kurikula, která nabízí migrace, generují alternativy, zatímco vnucení či upnutí se na časové rámce cílové země může přispívat ke zranitelnosti. Přestože sdílíme představu o progresiv-ním dospívání, kdy zdržení je chápáno jako nežádoucí, může být uvíznutí z hlediska biografického časového plánu přínosem. Vždy však za předpokladu, že se stane produktivním vyčkáváním.

POZNÁMKY:

1. V únoru roku 2023, tedy rok po vypuknutí válečného konfliktu bylo evidováno k datu 24. 2. 2023 celkem 447 100 lidí, kteří v ČR získali dočasnou ochranu (Statistika 2024a). O rok později (25. a 26. 2. 2024) se podle statistik Ministerstva vnitra ČR na území státu nacházelo 385 364 lidí, jejichž důvodem pobytu byla válka na Ukrajině (Statistika 2024b).
2. Např. stát garantuje a dozoruje povinnou školní docházku od šesti let, což konvenuje s praxemi dospělých, kteří se děti často ptají, za kolik roků už půjdou do školy, rodiče v mírném předstihu nakupují školní pomůcky a synovi či dceři slibují, že se jejich status zahájením povinné školní docházky zvýší. Naopak důchodová reforma a zvyšování věku odchodu do důchodu jsou lidmi vnímány jako ohrožení optimální životní trajektorie.
3. Pobyt uprchlíků z Ukrajiny upravují zákony spojené se statutem dočasné ochrany, která vymezuje jejich pobyt na území ČR, a zákony upravující jejich přístup ke vzdělání. Týkají se povolení k pobytu (Zákon 65/2022), přístupu na trh práce a k sociálnímu zabezpečení (Zákon 66/2022) a vzdělávání (Zákon 67/2022). Přičemž ve vztahu ke sledovanému tématu jako relevantní vystupuje především právní úprava dočasnosti pobytového statusu žáků-uprchlíků (jejich rodin) a rytmizace vzdělávání.
4. Ukrajinsky „Nemaje prava vyboru!“. Terénní poznámky autorky, červen 2023.

LITERATURA:

- Acedera, Kristel Anne – Yeoh, Brenda SA 2019. 'Making Time': Long-distance marriages and the temporalities of the transnational family. *Current Sociology* 67 (2): 250–272. <<https://doi.org/10.1177/0011392118792927>>.
- Andersson, Ruben 2014. Time and the Migrant Other: European border controls and the temporal economics of illegality. *American Anthropologist* 116(4): 795–809. <<https://doi.org/10.1111/aman.12148>>.
- Baas, Michiel – Yeoh, Brenda S. A. 2019. Introduction: Migration studies and critical temporalities. *Current Sociology* 67 (2): 161–168. <<https://doi.org/10.1177/0011392118792924>>.
- Bendixsen, Synnove – Eriksen, Thomas Hylland 2018. Time and the Other: Waiting and hope among irregular migrants. In Janeja, Manpreet K. – Bandak, Andreas (eds.). *Ethnographies of Waiting*. London: Routledge. 86–112.
- Bourdieu, Pierre – Passeron, Jean-Claude 2000. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: UK Sage.
- Cuconato, Morena 2016. Some Reflections on the Educational Trajectories of Migrant Students in the European School Systems. *Forum Sociológico* 28 [online] 26 par. [cit. 14. 3. 2024]. <<https://journals.openedition.org/sociologico/1386>>.
- Doubek, David 1999. Šplhání a podvádění. In: *Pražská skupina školní etnografie. 5. třída*. Praha: Katedra psychologie Pedagogické fakulty UK. Interní tisk. <<https://kpsold.pdf.cuni.cz/psse/pdf/tridy/5/doubek.pdf>>.
- Hughes, Vanessa 2022. Tense Times for Young Migrants: Temporality, lifecourse and immigration status. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 48 (1): 192–208. <<https://doi.org/10.1080/1369183X.2021.1914561>>.
- Korpela, Mari 2023. International Lives and Finnish Rhythms: Mobile professionals' children, time and agency. *Global Studies of Childhood* 14 (2) 171–182. <<https://doi.org/10.1177/20436106231182152>>.
- Malkki, Liisa H. 1992. National Geographic: The Rooting of peoples and the territorialization of national identity among scholars and refugees. *Culture, Power, Place* 7 (1): 24–44. <<https://doi.org/10.1525/can.1992.7.1.02a00030>>.
- Ogbu, John U. – Simons, Herbert D. 1998. Voluntary and Involuntary Minorities: A cultural-ecological theory of school performance with some implications for education. *Anthropology & Education Quarterly* 29 (2): 155–188. <<https://doi.org/10.1525/aeq.1998.29.2.155>>.
- Robertson, Shanthi 2019. Migrant, Interrupted: The temporalities of 'staggered' migration from Asia to Australia. *Current Sociology Monograph* 67 (2): 169–185. <<https://doi.org/10.1177/0011392118792>>.
- Saul, Roger 2020. Temporality and Inequity: How dominant cultures of time promote injustices in schools. *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies*, 42 (1): 49–69. <<https://doi.org/10.1080/10714413.2020.1729078>>.
- Seeberg, Marie Louise – Goździak, Elżbieta M. 2016. *Contested Childhoods: Growing up in migrancy, migration, governance, identities*. Cham: Springer.
- Szaló, Csaba 2007. *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: CDK.
- Wimmer, Andreas – Glick Schiller, Nina 2009. Metodologický nacionalismus a pohled za jeho hranice: Budování národního státu, migrace a společenské vědy. *Sociální studia* 6 (1): 11–47.
- Yeoh, Brenda S. A. – Somaiah, Bittindra Chand – Lam, Theodora – Acedera, Kristel F. 2020. Doing Family in "Times of Migration": Care temporalities and gender politics in Southeast Asia. *Annals of the American Association of Geographers* 110 (6): 1709–1725. <<https://doi.org/10.1080/24694452.2020.1723397>>.
- European Website on Integration* [online] [cit. 7. 4. 2024]. Dostupné z: <https://migrant-integration.ec.europa.eu/system/files/2023-04/Vyzkumna_zprava_uprchlici-z-Ukrajiny_2023_0.pdf>.
- Gregor, David – Potužníková, Eva – Šimsa, Benjamin – Letochová, Karolína 2023. „Skrytá poptávka žáků a rodičů po SŠ? Zjištění z výzkumu mapujícího přijímací řízení 2022/2023.“ *Pedagogická fakulta Univerzita Karlova* [online] [cit. 7. 4. 2024]. Dostupné z: <https://pages.pdf.cuni.cz/uvrv/files/2023/11/VyzkumnaZprava_PrijimaciRizeniSS2022-2023_final.pdf>.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

- Balaš 2022 – „Balaš představil dohodu s Ukrajinou. Uprchlíkové děti osvobození od dvojí výuky.“ *iDnes.cz* [online] 22. 11. 2022 [cit. 20. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/balas-ukrajina-skoly-skolstvi-nostifikace-skarlet-cesko-ukrajinska-dohoda.A221122_090248_domaci_klf>.
- Drbohlav, Dušan – Novotný, Josef 2023. „Dotazníkové šetření mezi válečnými uprchlíky z Ukrajiny v Česku se zaměřením na jejich ekonomickou aktivitu, znalost českého jazyka a možný návrat.“

- Hlado, Petr – Šedová, Klára – Obrovská, Jana – Lojdová, Kateřina – Stupak – Oksana – Lintner, Tomáš – Fico Martin 2023. „Adaptace ukrajinských žáků na vzdělání v českých základních školách.“ *SYRI* [online] [cit. 7. 4. 2024]. Dostupné z: <<https://www.syri.cz/data/uploadHTML/files/PUBLIKACE/adaptace-ukrajinskych-zakou-na-vzdelavani-v-ceskych-zakladnich-skolach-syri.pdf>>.
- Integrace 2023 – „Integrace ukrajinských uprchlíků: rok poté.“ *PAQ Research* [online] 2023 [24. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.paqresearch.cz/content/files/2023/07/PAQ_Hlas_Ukrajincu_Ohlednuti.pdf>.
- Integrace 2024 – „Integrace ukrajinských uprchlíků: 2 roky poté a výhled na 2024+.“ *PAQ Research* [online] [cit. 24. 4. 2024]. Dostupné z: <<https://www.paqresearch.cz/post/dva-roky-pote/>>.
- Ministr Gazdík 2022 – „Ministr Gazdík: MŠMT plně podporuje projekt ukrajinské jednotky.“ *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* 2022 [online] 3. 3. 2022 [cit. 24. 4. 2024]. Dostupné z: <<https://www.msmt.cz/ministr-gazdik-msmt-plne-podporuje-projekt-ukrajinske>>.
- Novosák, Jiří – Andrys, Ondřej – Zatloukal, Tomáš – Pavlas, Tomáš – Spitzerová, Markéta 2022. „Průběžná zpráva o integraci a vzdělávání ukrajinských dětí a žáků. Tematická zpráva.“ Česká školní inspekce [online] [cit. 24. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.csicr.cz/CSICR/media/Prilohy/2022_p%C5%99%C3%ADlohy/Dokumenty/Prubezna-zprava-o-integraci-a-vzdelavani-ukrajinskych-deti-a-zaku.pdf>.
- Počet přihlášek 2023 – „Počet přihlášek na jednotnou přijímací zkoušku 2023.“ *Centrum pro zjišťování výsledků vzdělávání* [online] [cit. 1. 4. 2024]. Dostupné z: <<https://prijmacky.cermat.cz/aktuality/85-aktuality/343-jpz-pocty-uchazecu-prihlasek-2023>>.
- Prokop, Daniel 2022. „Vzdělávání a uprchlíci: Praha bude přehlcená, nejlépe zatížen 2. stupeň ZŠ a mateřské školy.“ *PAQ Research* [online] 15. 4. [cit. 24. 4. 2024]. Dostupné z: <<https://www.paqresearch.cz/post/vzdelavani-a-uprchlici-praha-bude-prehlcena-nejvice-zatizen-2-stupen-zs-a-materske-skoly/>>.
- Prokop, Daniel – Bicanová Jana – Levinský Matyáš – Kment, Štěpán 2022. „Hlas Ukrajinců: Zkušenosti a potřeby dětí a rodičů v českém vzdělávání.“ *PAQ Research* [online] 18. 7. [cit. 24. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.paqresearch.cz/content/files/2023/01/PAQ_HlasUkrajincu_Vzdelavani_ZPRAVA-2.pdf>.
- Prokop, Daniel – Kavanová, Martina – Škvrňák, Michael – Kunc, Michal – Gargulák, Karel – Levinský, Matyáš – Bicanová, Jana 2023. „Hlas Ukrajinců: vzdělávání dětí.“ *PAQ Research* [online] [cit. 24. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.paqresearch.cz/content/files/2023/01/HlasUkrajincu_Vzdelavani_1_2023.pdf>.
- Přijímání 2024 – „Přijímání do středního vzdělávání a vzdělávání v konzervatoři.“ *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online] [cit. 24. 4. 2024]. Dostupné z: <<https://www.msmt.cz/vzdelavani/stredni-vzdelavani/prijimani-na-stredni-skoly-a-konzervatore>>.
- „Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte.“ *Zákony pro lidi* [online] [cit. 19. 6. 2024]. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-104>>.
- Statistika 2024a – „Statistika v souvislosti s válkou na Ukrajině – archiv. Únor 2023.“ *Ministerstvo vnitra ČR* [online] [24. 4. 2024] Dostupné z: <<https://www.mvcr.cz/clanek/statistika-v-souvislosti-s-vaalkou-na-ukrajine-archiv.aspx?q=Y2hudW09MTg%3D>>.
- Statistika 2024b – „Statistika v souvislosti s válkou na Ukrajině – archiv. Únor 2024.“ *Ministerstvo vnitra ČR* [online] [24. 4. 2024] Dostupné z: <<https://www.mvcr.cz/clanek/statistika-v-souvislosti-s-vaalkou-na-ukrajine-archiv.aspx?q=Y2hudW09Ng%3d%3d>>.
- Šafařová Kateřina – Kavanová, Martina – Ostrý, Michal – Orange, Adam – Škvrňák, Michael – Kunc, Michal 2023. „Vzdělávání dětí uprchlíků v Česku, 6. vlna výzkumu.“ *PAQ Research* [online] [cit. 7. 4. 2024] Dostupné z: <<https://www.paqresearch.cz/post/vzdelavani-uprchlici-leto-2023>>
- Šafařová, Kateřina – Škvrňák, Michael – Prokop, Daniel – Kunc, Michal 2023. „Integrace Ukrajinců na trhu práce a v bydlení.“ *PAQ Research* [online] [cit. 7. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.paqresearch.cz/content/files/2024/01/PAQ_HlasUkrajincu_Prace_Chudoba_Bydleni_2023.pdf>.
- Ukrajinský ministr 2022 – „Ukrajinský ministr školství Shkarlet vyzdvihl pomoc Česka.“ *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online] 22. 11. 2022 [cit. 24. 4. 2024]. Dostupné z: <<https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/ukrajinsky-ministr-skolstvi-shkarlet-vyzdvihl-pomoc-ceska>>.
- War 2023 – „War in Ukraine: Attacks on schools, interrupted education and loss of learning outcomes for children in Ukraine and in host countries.“ *Reliefweb* [online] 2. 3. 2023 [cit. 25. 4. 2024]. Dostupné z: <<https://reliefweb.int/report/ukraine/war-ukraine-attacks-schools-interrupted-education-and-loss-learning-outcomes-children-ukraine-and-host-countries>>.
- Základní informace 2023 – „Základní informace ke vzdělávacímu systému Ukrajiny.“ *Národní pedagogický institut České republiky* [online] [30. 4. 2024] Dostupné z: <<https://ukrajina.npi.cz/blog/zakladni-informace-ke-vzdelavacimu-systemu-ukrajiny>>.
- „Zákon č. 561/2004 Sb. Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).“ *Zákony pro lidi* [online] [cit. 19. 6. 2024]. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>>.
- „Zákon č. 65/2022 Sb. Zákon o některých opatřeních v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invází vojsk Ruské federace.“ *Zákony pro lidi* [online] [cit. 19. 6. 2024]. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2022-65>>.
- „Zákon č. 66/2022 Sb. Zákon o opatřeních v oblasti zaměstnanosti a oblasti sociálního zabezpečení v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invází vojsk Ruské federace.“ *Zákony pro lidi* [online] [cit. 19. 6. 2024]. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2022-66>>.
- „Zákon č. 67/2022 Sb. Zákon o opatřeních v oblasti školství v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invází vojsk Ruské federace.“ *Zákony pro lidi* [online] [cit. 19. 6. 2024]. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2022-67>>.
- „Zákon č. 199/2022 Sb. Zákon, kterým se mění zákon č. 67/2022 Sb., o opatřeních v oblasti školství v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invází vojsk Ruské federace, ve znění zákona č. 175/2022 Sb.“ *Zákony pro lidi* [online] [cit. 19. 6. 2024]. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2022-199>>.
- „Zákon č. 20/2023 Sb. Zákon, kterým se mění zákon č. 65/2022 Sb., o některých opatřeních v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invází vojsk Ruské federace, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.“ *Zákony pro lidi* [online] [cit. 19. 6. 2024]. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2023-20>>.
- „Zákon č. 454/2023 Sb. Zákon, kterým se mění zákon č. 65/2022 Sb., o některých opatřeních v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invází vojsk Ruské federace, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.“ *Zákony pro lidi* [online] [cit. 19. 6. 2024]. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2023-454>>.